

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
САМАРҚАНД ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ЎЗБЕК АДАБИЁТИ КАФЕДРАСИ**

**САДРИДДИН АЙНИЙ ВА ЎЗБЕК
НАСРИ ТАРАҚҚИЁТИ**

*Ўзбек ва тожик халқининг атоқли фарзанди, зулусонайн адиб
Садриддин Айний таваллудининг 140 йиллигига бағишланган
хориж олимлари иштирокидаги республика миқёсидаги
илмий-амалий анжуман материаллари*

2018 йил, 26 -27 апрель

Бухоро-2018

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги

Бухоро давлат университети

Самарқанд давлат университети

Ўзбек адабиёти кафедраси

САДРИДДИН АЙНИЙ ВА ЎЗБЕК НАСРИ ТАРАҚҚИЁТИ

Ўзбек ва тожик халқининг атоқли фарзанди, зуллисонайн адиб

Садриддин Айний таваллудининг 140 йиллигига бағишланган хориж

олимлари иштирокидаги республика миқёсидаги илмий-амалий

анжуман материаллари

2018 йил, 26 -27 апрель

Бухоро

Тахрир хайъати: А.А. Тўлаганов (проф.), К.А. Самиев (доц.), М.Қ.Мухиддинов (проф. СамДУ), Ш.Н.Ахмедова (проф.), Ж.Хамроев (проф. СамДУ), Ж.Д.Элтазаров (проф.СамДУ), Ҳ.Умуров (проф.СамДУ), Д.С. Ўраева (проф.), А.Ҳасанов (проф.Хужанд), Д.Х. Қувватова (проф.), Ғ.Н.Муродов (доц.), А.Р.Ахмедов (доц.), З.Қ.Амонова (доц), Чориев Т.Р., (доц.).

Ташкилий қўмита: О.М. Қодиров (доц.), А.А. Ҳайдаров (доц.), Ш.А.Ҳайитов (доц.), Ҳ.О. Сафарова (доц.), Қ.Р.Тухсанов (доц.), Д.З. Ражабов (доц.), Ш.Ғ.Давронова (доц.), Ш.Ҳасанов (проф.СамДУ), У.Қобилов (доц.СамДУ), Ҳ.П.Эшонқулов (доц.), М.Б. Ражабова (доц.)

Масъул муҳаррирлар:

Ш.Н.Ахмедова - БухДУ Ўзбек адабиёти кафедраси мудири, ф.ф.д.

Т. С. Шокиров– профессори кафедраси забони тоҷикӣ ДДХ ба номи академик Б. Ғафуров, академики Академияи табиатшиносии ФР.

Такризчилар:

Д.С.Ўраева, БухДУ профессори в.б., ф.ф.д.

Қ.Р.Тўхсанов, БухДУ доценти, ф.ф.н.

Ўзбек ва тожик халқининг атоқли фарзанди, зуллисонайн адиб Садриддин Айний таваллудининг 140 йиллигига бағишланган хориж олимлари иштирокидаги республика миқёсидаги илмий-амалий анжуман материаллари устод С.Айний ижодининг турли қирраларини ёритишга бағишланган бўлиб, келиб тушган материаллар ҳажми кўплиги боис икки китоб тарзида нашр этилди. 1-китобга ўзбек ва рус тилидаги, 2-китобга тожик ва рус тилидаги мақола ва тезислар киритилди.

Нашр этилаётган мақола ва тезислардаги маълумотларнинг ҳаққонийлигига муаллифлар масъулдирлар.

Тўплаб нашрга тайёрловчилар:

Д.Х.Қувватова, БухДУ профессори в.б., ф.ф.д.

Н.С.Қодирова, ўзбек адабиёти кафедраси ўқитувчиси

Бухоро давлат университети ўқув-методик кенгашининг 2018 йил, 23 мартдаги 5- сонли кенгаш қарори билан нашрга тавсия этилган.

Муҳсин ва уларнинг услубига хос бўлган хусусиятлар ҳақида ҳам маълумотлар беради.

Хуллас баён қилинганлар асосида айтиш мумкинки, Садриддин Айнийнинг бошқа тадқиқотлари қаторида “Алишер Навоий ва тожик адабиёти” мақоласи ҳам ўзбек ва тожик адабиётлари тарихини ўрганишга, шунингдек, навоийшуносликка муҳим ҳисса бўлиб қўшилган салмоқли ишлардан биридир. Мазкур мақола хулосасида Садриддин Айний ўша даврда навоийшунослик олдида турган ўта муҳим вазифаларни шундай баён қилади: “Буюк олим ва улуғ мутафаккирнинг хотираси ҳурмати тожик ва ўзбек адабиётшуносларидан қўлни қўлга бериб, унинг тожикча асарларини топиб, илмий – тадқиқий йўл билан ишлаб чиқишни талаб қилади. Шоирнинг тожикча асарлари Шарқ қўлёмалари сақланмоқда бўлган ҳамма кутубхоналардан изланиши лозимдир. Буларни излаган ва ишлаган илм аҳллари ажойиб натижалардан қуруқ қолмаслар”.

Садриддин Айний қаламига мансуб мазкур мақолада илгари сурилган фикр- мулоҳазалар адабиётлараро алоқалар янги поғонага кўтарилган бугунги даврда алоҳида аҳамият касб этади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Аҳмедова Ш. Садриддин Айний Аҳмад Дониш тўғрисида //Ўзбек тили ва адабиёти, 2004. - №2. – Б.48-51.
2. Садриддин Айний. Танланган асарлар. – Т.: Фан, 1978.
3. Султонмурод Олим. Ишқ, ошиқ ва маъшуқа. – Т.: Фан, 1992.

Adabiyotlar:

1. Айний С. Эсдаликлар. III қисм. Тошкент. 1965 й.

SADRIDDIN AYNIIY HAYOTIDA SHARIFJON MAHDUMNING O'RNI

Z.Amonova, BuxDU, o'zbek adabiyoti kafedrasi dotsenti, f.f.n.
G. Shabonova, BuxDU talabasi

Sadriddin Ayniy o'zbek va tojik adabiyoti taraqqiyotiga munosib hissa qo'shgan zullisonayn ijodkordir. “U mansub bo'lgan yozuvchilar avlodi, – deb yozadi, – olim N.Karimov xalq va jamiyat hayotidan uzoqlashib qolgan mumtoz Sharq adabiyotiga yangi to'lqin berishga, uni tarixiy davrning g'oyalari bilan boyitishga intildi. Shu ma'noda Sadriddin Ayniy va uning qalamkash birodarlari XX asrning 10-yillarida yangi tipdagi o'zbek va tojik adabiyotiga poydevor qo'ydilar”.

Ayniy asarlari orasida uning “Esdaliklar” i – alohida ahamiyatga molik. Asarda Buxoroning o'tmish hayoti va va o'sha davr ijtimoiy-ma'daniy hayotini yorituvchi bir qator lavhalar, shuningdek, shahar xalqining hayoti, turli

tabaqalarning bir-biriga munosabatlari ham atroflicha bayon etilgan. Sadriddin Ayniy bolaligida birinchi marta “she’r” va “shoir” so’zlarini otasi Saidmurod xo’jadan eshitadi. Birinchi ko’rgan shoiri – otasining o’rtog’i, Sektare qishlog’idagi hovlilariga mehmon bo’lib kelgan Iso taxallusli shoir edi. Qo’shni kampir To’taposhsha aytib bergan ertaklar, otasi aytgan g’azallar, akasi Muhiddinxo’ja hujrasida ko’rilgan kitoblar yosh Sadriddin iqtidorini uyg’otdi, unda she’r yozish ishtiyoqini kuchaytirdi. Shoir 1891-1892 o’quv yilining boshlarida buxorolik Latifjon Maxdumning hovlisiga xizmatkor bo’lib keladi. Ijodkorning “Qisqacha tarjimayi holim” nomli asarida bu hovli Sharifjon maxdum hovlisi deb ataladi. Ammo “Esdaliklar” ning III va IV qismlarida Latifjon maxdum deb tilga olinadi. Mazkur hovlida Ayniydan tashqari yana uch nafar erkak xizmatkor bor edi. Bularning eng kattasi Mirzo Bade nomli kishi bo’lgan. Mirzo Bade xat-savodli bo’lib, o’qisa bo’ladigan kishi bo’lgan. Mirzo Badening bir bayozi bo’lib, unda tog’asi Doiyning ba’zi she’rlarini va Latifjon Maxdumning uyida eshitgan ayrim she’rlarini o’z xati bilan ko’chirgan edi. Mirzo Bade she’r yozishga uncha tushunmasa ham, tarbiyachisi Doiy va xo’jayini Latifjon Maxdumning ta’sirida she’r to’plashga jiddiy kirishgan. Xizmatkorlarning ikkinchisi Mirzo Abdulvohid bo’lgan. Uning vazifasi asosan mehmonxonada xizmat qilish bo’lgan. Uchinchisi Abdulkarim isimli savodsiz bir kishi bo’lgan. Sadriddin Ayniyning vazifasi asosan shu uch nafar erkak xizmatkorlarga ko’maklashish bo’lgan. Bundan tashqari, u ichkari hovliga ham dastyor bo’lgan. Sadriddin Ayniyning ijodida Latifjon maxdumning xizmatlari katta bo’lgan. Chunki Sadriddin Aynining hayoti va ijodida Latifjon Maxdumning uyida o’tkazgan kunlari alohida ahamiyatga molik.

Latifjon buxorolik domla Abdushukur qozi kalonning ikkinchi o’g’li bo’lib, uning otasi va aka-ukalarining kasbi ohorchilik bo’lgan. Latifjon Maxdum xushxatlilik, savodlilik, she’rshunoslik, ma’rifatparvarlikda Buxoro mullazodalari orasida tengsiz bo’lgan. Odatda Buxoro katta mullalarining farzandlari otalarining davlat va shuhratiga mag’rur bo’lib, yoshlikda tarbiyasiz qolar yoki yomon tarbiya olib, yoshlari ulg’ayganda ham har xil axmoqona ishlardan o’zlarini tiya olmas edilar. Shunga qaramasdan, ko’pincha mansablarini suiste’mol qilardilar. Buxoro xalqi maxdumlar haqida g’alati latifalar to’qib, qiziq she’rlar aytganlar. Bu xildagi maxdumlar orasida donishmandlari kam topilar va shu kam topiladiganlardan biri Latifjon Maxdum edi.

Latifjon Maxdumning uyida, haftaning uch kechasida-ish yo’q edi. Seshanba, chorshanba va payshanba kunlari shoirlar, she’rshunoslar, latifa aytuvchilar va qiziqchilar to’plangan. Sadriddin Ayniy Abdulvohid bilan mehmonlarga dasturxonchilik qilganligi sababli, shunday kechalarda doim mehmonxona ichida bo’lib, bunday adabiy suhbatlardan bahramand bo’lgan. Sadriddin Ayniy dastlabki, lekin muhim adabiy materiallarini shu hovlida to’plagan, desak mubolag’a bo’lmaydi. Sadriddin Ayniy bu hovlida mulla

Nazrullo Lutfiy, Abdulmajid, Zufunun, Yahyoxoja, Sodiqxoja Gulxaniy, Hodimbek Homid, mulla Burxon, Mushtoqiy, Mirzo Azim Somiy Bo'stoniy, Azizxoja Aziz va boshqalarni taniydi. Bularning hammasi shoir yoki she'rshunos bo'lgan.

Sadriddin Ayniy o'zining "Esdaliklar" asarida yuqorida tilga olingan shoir va she'rshunoslar haqida qisqacha ma'lumotlar berib o'tadi. Jumladan, Abdulmajid Zufunun haqida ma'lumot berib o'tadi. Abdulmajid Zufunun – yulduzlar ilmida Ahmad Donishning shogirdi bo'lib, she'r va adabiyot hamda Buxoro madrasalarida o'qitiladigan boshqa rasmiy fanlar sohasida ham mahorat ko'rsatgan. U Turli fanlar va ilmlarni ko'p bilgani sababli, zamondoshlari unga "Zufunun" laqabini bergan edilarki, buning ma'nosi "fanlar egasi" demakdir. U zamona va zamona ahliga, xususan amir va saroy ahliga tanqid ko'zi bilan qaraydi. U o'zini jinnilikka solib yuradi. Latifjon Maxdum: Zufununning jinniligi yolg'on jinnilik, aslida u hamma narsaga fahmi yetadigan ulug' donishmand, ammo amirning g'azabidan qo'rqib, o'zini jinnilikka solib yuradi, - der edi. Sadriddin Ayniy "Esdaliklar" asarida yana ko'plab allomalar haqida ma'lumot bergan. Uning asarlari biz uchun go'zal san'at namunasigina bo'lmasdan, ko'rgazmali o'qish asari hamdir. Bu asarlar o'zbek xalqining o'tmishi va yangi muvaffaqiyatlarini aks ettiribgina qolmaydi – ular shu yutuqlarning jonli dalillari hamdir.

Xulosada aytish mumkinki, "Esdaliklar" adib umr bayonining benazir sahifalaridir. Asar bugungi kun uchun ham qimmatli ahamiyatga ega, uni varaqlar ekanmiz adib bilan birga o'tmish tariximizga sayohat qilamiz, bevosita o'sha davr kishilari bilan hamsuhbat bo'lamiz, asosiysi davr nafasini his qilamiz. Xotiralarda adabiy to'qimalar uchramaydi. Tasvirlangan voqealar sinchkovlik bilan kuzatilgan, yozuvchining o'tkir nigohidan o'tgan sof haqiqatdir. Ta'kidlash joizki, ulug' shoirning hayot faoliyatida Sharifjon maxdumning alohida o'rni mavjudligi haqidagi xulosaga "Esdaliklar" asari sahifalaridagi ma'lumotlar asos bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. Айний С. Эсдаликлар. III қисм. Тошкент. 1965 й.

САДРИДДИН АЙНИЙ ВА ЎЗБЕК НАСРИДА САТИРИК ХАРАКТЕР ЯРАТИШ МАСАЛАСИ

Ш.Давронова, БухДУ доценти, ф.ф.н.,

Садриддин Айний "Судхўрнинг ўлими" қиссаси орқали ўзбек сатираси ривожига катта ҳисса қўшди. Асардаги "Қори Ишкамба образи